

STELIAN DUMISTRĂCEL. VIZIUNE ȘI METODĂ ÎN CERCETAREA STILULUI OPEREI LUI MARIN PREDA

Stelian Dumistrăcel. Visions and Methods in the Research of Marin Preda's Style

This paper highlights some ways in which Stelian Dumistrăcel makes the analyses of Marin Preda's literary discourse, over three decades, aiming at revealing the significance of the linguistic units in the construction of the meaning. The researcher studies the relationships between the knowledge of things, their representation and the meaning associated with them. He also identifies the connotative meaning of words and idiomatic phrases in Marin Preda's work.

Key-words: *artistic discourse, construction of meaning, idiomatic expression, intersubjective dimension, self-demand*

Cercetările lingvistice publicate de Stelian Dumistrăcel lasă să se întrevadă profilul unui autor care și-a asumat o metodă de lucru în acord cu valorile etice și științifice autoimpuse, semn că profesionalismul presupune adoptarea unui cod de conduită științifică dublat de un set de norme interioare. Investigarea critică și riguroasă a obiectului de studiu, revenirea la subiectul urmărit și nuanțarea acestuia în funcție de noi cadre ale receptării sunt semne ale preocupării vii, constante, tipică pentru cercetătorul pasionat, exigent, aspirând la o analiză fără rest.

În cele ce urmează, ne propunem să ilustrăm modul în care este abordată tema matricea stilistică a operei lui Marin Preda, în volumele și articolele² lui Stelian Dumistrăcel, publicate de-a lungul a trei decenii.

Scriitorul Marin Preda creează o lume prin cuvântul care trebuie să redea adevărul ficțiunii, să evoce cu precizie și să contureze un univers verosimil, specific realismului. Cercetătorul Stelian Dumistrăcel analizează faptele de stil ale autorului și urmărește modul în care acestea contribuie la constituirea sensului, viziunea sa fiind cea a filologului, în accepția coșeriană a termenului, care înțelegea prin *filologie*:

arta interpretării textelor, pe de o parte pe baza cunoașterii limbii în care erau compuse aceste texte, însă, pe de altă parte, și pe baza familiarizării, dobândită prin studiu, cu cultura materială și spirituală în cadrul căreia textele respective apăruseră³.

Fascinația lingvistului Stelian Dumistrăcel pentru opera prozatorului

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² Aceste articole sunt republicate în numărul de față, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, în secțiunea *Restituiri. Stelian Dumistrăcel, despre Marin Preda*, p. 61-134.

³ Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, ediție îngrijită de Jörn Albrecht, versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” 2013, p. 210.

teleormănean are o dublă motivare. Cel puțin trei elemente, ușor de identificat în biografia cercetătorului, construiesc o dimensiune subiectivă și îi asigură o înțelegere superioară a lumii evocate în creația literară a lui Marin Preda: copilăria cercetătorului s-a petrecut într-un sat din Suceava, anchetele dialectale pe care le-a realizat pentru *Noul atlas lingvistic pe regiuni. Moldova și Bucovina* i-au menținut contactul cu lumea satului, iar discriminările din cauza originii sociale au făcut ca el însuși să fi resimțit condiția intelectualului în comunism⁴.

Pe de altă parte, există o motivare obiectivă, legată de oportunitățile oferite de discursul operei pentru cercetarea lingvistică. Limba din proza lui Marin Preda ilustrează atât relația cuvântului cu realitatea lumii străvechi, de exemplu în expresiile copii ale realității⁵, cât și procesul de înnoire a discursului, greu de identificat în momentul producerii lui, unele formulări fiind susceptibile de a se transforma în expresii idiomatice. Din perspectivă lingvistică, creația lui Preda realizează o sinteză între tradiție și inovație în care nici măcar o notă nu este distonantă, semn că limbajul artistic se definește prin cele două dimensiuni considerate fundamentale în teoria lui Eugen Coșeriu, cea obiectivă, având în vedere „înțelegerea și exprimarea «felului de a fi al lucrurilor»”, și cea intersubiectivă, „în sensul dublu de solidaritate cu o tradiție istorică și de solidaritate «contemporană» cu o comunitate de vorbitori”⁶.

Analiza operei științifice a lui Stelian Dumitrăcel, prin prisma faptelor de limbă analizate din creația lui Marin Preda, pune în lumină tehnica cercetătorului, care, de cele mai multe ori, pornește de la originea cuvântului și-i urmărește evoluția până în contextele care-i favorizează figurativitatea.⁷

Cartea *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, publicată în 1980, se concentrează asupra cuvintelor și expresiilor într-un demers interdisciplinar care implică abordarea din perspective diferite, dar convergente, precum: etimologie, dialectologie, etnolingvistică și sociolingvistică⁸. Nu există încă multe trimiteri la opera lui Preda, exemplificarea făcându-se prin texte preluate din anchetele dialectale, prin texte populare sau prin citate din diverse scrieri, literare sau nu, fără a insista asupra semnificațiilor în context. Se cristalizează un nucleu de termeni care vor fi analizați și în scrierile următoare, precum cuvintele *grindă*, *oblon*, *vatră* sau *paparudă* și expresiile *până-n pânzele albe* sau *ai carte ai parte*.

⁴În interviul acordat lui Cristinel Munteanu, cercetătorul ieșean menționează că, deși a fost șef de promoție, a fost repartizat în cercetare din cauza „originii sociale”. Vezi Stelian Dumitrăcel, „Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”, interviu cu Stelian Dumitrăcel, realizat de Cristinel Munteanu, „Limba română”, Chișinău, nr. 7-9, anul XVII, 2007, p. 99-112.

⁵În lucrarea *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, Stelian Dumitrăcel detaliază tipurile de expresii copii ale realității, analizând relația cu lumea din care provin.

⁶Eugen Coșeriu, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumitrăcel, Chișinău, Editura Știința, 1994, p. 138.

⁷Petronela Savin observă „perspectiva diacronică”, ca punct de reper în demersul cercetătorului, în articolul *Până în pânzele albe... ale expresiei*, în „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 2012, nr. 28, p. 37-39.

⁸Lingvistul ieșean își delimitează perimetrul cercetărilor care se unesc într-un „fișier tematic «viziune de antropologie culturală»”. Vezi Stelian Dumitrăcel, „Cercetarea...”, *op. cit.*, p. 103.

Studiile despre creația lui Marin Preda, publicate în reviste de specialitate sau de cultură, cele mai multe între anii 1981 și 1992, indică o nouă direcție de cercetare. Articolele analizează modul în care cuvintele și expresiile idiomatice se situează în discursul artistic și contribuie la realizarea sensului. Unele dintre ele reiau și nuanțează, în context literar, cuvinte și expresii analizate în *Lexic românesc*. Astfel, cuvântul *bezmetic*, pus în relație cu mediul din care provine, apicultura, este dezvoltat sub aspect stilistic în articolul *Oameni și locuri*, publicat în 1982 în „România literară” (XV, 20, p. 8)⁹. Considerat de lingvist termen tehnic¹⁰, adjectivul utilizat inițial în expresia nominală *stup bezmetic*, adică stup „fără matcă”, își lărgeste sfera de utilizare, fiind pus în relație cu acțiunile oamenilor prin asocierea cu verbul din structura *a umbla bezmetic*¹¹. În aceeași linie, se înscrie și substantivul *mocan*, analizat în cele două surse menționate. Termenul desemnează „ipostaza în care sunt cunoscuți muntenii în diferite arii geografice”, dar pentru țărani din Câmpia Dunării sunt cei care aduc fructe pentru a primi la schimb cereale¹². În *Moromeții*, negustoria îi oferă lui Ilie prilejul de a descoperi o lume nouă, iar contactul demografic este un act de cunoaștere a celorlalți, fapt aflat peste puterea de înțelegere a fiului său, Paraschiv, care vede în comerț doar latura lucrativă.

Alte articole anunță identificarea unor termeni noi cu potențial în zona figurativității și prefigurează apariția dicționarului *Expresii românești. Biografie – motivații*, din 1997, prin schimbarea unghiului din care este abordată cercetarea cuvântului și a expresiei idiomatice, accentul deplasându-se spre constituirea sensului în contexte, mai ales literare. De exemplu, în articolul *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, publicat în 1984, în „Convorbiri literare” (7, p. 5)¹³ lingvistul analizează formula de salut *așteazău*, pe care o va relua în dicționar, din perspectiva relației cu o îndeletnicire domestică, țesutul, și prin raportarea la o formulă abreviată de salut cu trimitere religioasă: „ajute /Dumne/zeu”. Cercetătorul este interesat atât de sfera de utilizare, cât și de atitudinea scriitorului față de cuvântul citat. Din punct de vedere lingvistic, această expresie este pe cale de dispariție prin utilizarea în cadrul unei categorii restrânse socioprofesionale. Preda o integrează prima dată în *Moromeții*, într-un schimb obișnuit de replici, apoi salutul rostit de Ștefan Paul în romanul *Delirul* este urmat de un comentariu ironic care ascunde interesul scriitorului pentru semnificația inițială.

În articolul *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, publicat 1981, în „Convorbiri literare” (8, p. 12)¹⁴, o altă unitate frazeologică, *a tăia*

⁹ Stelian Dumistrăcel, *Oameni și locuri la Marin Preda*, „România literară”, XV, 20, 1982, p. 8; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumistrăcel, *Oameni și locuri la Marin Preda*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 75-79.

¹⁰ Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc...*, op. cit., p. 183.

¹¹ *Ibidem*, p. 183.

¹² *Ibidem*, p. 91-93.

¹³ Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, „Convorbiri literare”, 7, 1984, p. 5; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 99-103.

¹⁴ Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Convorbiri literare”, 8, 1981, p. 12; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumistrăcel, *Marin Preda: Expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Studii și cercetări științifice. Seria

Bucureștiul în două, devine modalitate de sugerare a parvenirii, prin punerea în relație a capitalei cu expresia imaginară *a umbla câinii cu covrigi în coadă*. Principiul limbii în acțiune îl determină pe cercetător să analizeze procesul înnoirii la nivel lexical. Mediul urban își extinde influența, din motive socioculturale sau politice, și atrage în exprimarea siliștenilor cuvinte noi, precum: *a aranja*, *a se baza*, *a deveni*¹⁵ sau *autorizație* și *facultăți*¹⁶. Termenii menționați trebuie analizați în contextul comunicării pentru a deduce nuanțele prin care se transmit ironia, respingerea sau emfaza. Nu toate cuvintele și expresiile analizate în articolele dedicate lui Marin Preda se vor regăsi în dicționarul menționat, de exemplu, construcția *a-și căuta un rost*¹⁷. Aceasta este pusă în relație sinonimică cu *a-și căuta un drum* și *a-și căuta un vad* și în contexte diferite, rural și urban, și indică interesul cercetătorului pentru variația diatopică și diastratică.

Modificări, reveniri și nuanțări ale subiectului cercetat se observă și la reeditarea cărților. În a doua ediție a dicționarului *Până-n pânzele albe: expresii românești*¹⁸ sunt adăugate trei cuvinte-titluri noi, din perspectiva expresiilor ilustrate cu citate din opera lui Marin Preda: *a tăia Bucureștiul pe din două*, *a se purta ca o pațachină* și *până-n pânzele albe*. Acestea ilustrează modul în care expresiile situate sub semnul discursului repetat¹⁹ sunt valorificate în opera literară și îi oferă cercetătorului prilejul de a surprinde subtilitățile care țin de capacitatea creatoare. Pe de-o parte, expresiile idiomatice asigură încadrarea discursului în universul evocat și creează o legătură cu ceilalți, în spiritul alterității pe care Eugen Coșeriu o considera fundamentală în actul comunicării²⁰. Pe de altă parte, analiza contextului relevă sensuri noi, mai greu de decodificat. De exemplu, cercetătorul observă că structura *a tăia frunză la câini*, utilizată în comunitate cu sens depreciativ și ironic, dobândește la Preda un sens nou și desemnează o modalitate de încheiere a conversației dintre Niculae și Ilie Moromete. Expresia *până-n pânzele albe*²¹, inițial de factură cultă și utilizată în relație cu moartea, se îndepărtează de sensul originar prin asociere cu semnificațiile adjectivului *alb*. La Preda, respingerea viziunii simpliste asupra omului, promovată în noul context istoric, cel al venirii comuniștilor la putere, este potențată

Filologie”, nr. 48, 2022, p. 65-69.

¹⁵ Cuvinte discutate în: Stelian Dumistăcel, *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Cronica”, XVII, 18, 1982, p. 5; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumistăcel, *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 71-74.

¹⁶ Stelian Dumistăcel, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Cronica”, XVI, 24, 1981, p. 8; articol republicat în numărul de față, Stelian Dumistăcel, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, nr. 48, 2022, p. 63-64.

¹⁷ Stelian Dumistăcel, *Marin Preda și expresia...*, *op. cit.*

¹⁸ Dumistăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe: expresii românești*, ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001.

¹⁹ Discursul repetat este definit de Eugeniu Coșeriu astfel: „tot ce este transmis în cadrul unei tradiții lingvistice drept locuțiune fixă, așadar, expresii, proverbe și altele asemenea, pura reproducere a ceea ce s-a spus deja”; vezi Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica textului...*, *op. cit.*, p. 120.

²⁰ Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Supliment la „Anuarul de lingvistică și istorie literară” al Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, XXXIII, 1992-1993, seria A., Lingvistică, p. 38-39.

²¹ Expresia care dă titlul volumului are valoarea unei declarații voalate prin care cercetătorul își mărturisește stăruința în analiza cuvântului purtător de semnificații.

prin adăugarea, cu efect de contrast, a adjectivului *negru* în comparații expresive: *nu se poate să fii tu negru ca funinginea și alții albi ca colilia*.

În seria expresiilor idiomatice oferite de cercetător drept exemple în cele două ediții ale dicționarului, se înscriu și cele care sunt utilizate la Preda cu sens propriu. Astfel, *a (în)cresta în grindă* este o expresie copie a realității care nu apare cu sens figurat, ci desemnează acțiunile concrete ale lui Moromete care-și nota astfel momentele nefericite ale pierderii copiilor.

Analizată din perspectivă antropologică, expresia *a-ți fi mâncat mălaiul*, cu sensul de apropiere de sfârșitul existenței, este translatată la Preda din universul uman în cel animal, prin substituirea unității lexicale *mălai* cu *tărăță*. Dar mișcarea se poate produce și dinspre alte regnuri către cel uman, de exemplu substantivul *pațachină*, preluat din botanică. La Preda, pierderea sensului etimologic se subliniază prin utilizarea formei „pațachin”, pentru masculin.

Figurativitatea altor unități frazeologice trebuie evidențiată prin raportarea la realitatea care a condus la apariția acestora, de exemplu a *câștiga la belciuge* sau *a se ține ca gaia mațul*. În analiza expresiei din urmă, lingvistul pornește de la explicația formulată de Iorgu Iordan care o așază în legătură cu observarea directă a realității înconjurătoare, anume că o pasăre răpitoare alungată nu-și abandonează prada. Cercetătorul îi adaugă o semnificație nouă, „a înșira”, la care ajunge prin raportare la numele unui joc de copii, *de-a baba gaia* / *de-a puia gaia*, foarte potrivită pentru a ilustra tehnica procrastinării moromețiene, când trebuie să-și îndeplinească obligațiile financiare față de stat.

Nu în ultimul rând, trebuie observată preocuparea cercetătorului de a urmări opera lui Preda în afara perimetrului literaturii. În acest sens, titlul romanului autobiografic *Viața ca o pradă*, din 1974, devine punct de plecare pentru ilustrarea discursul repetat analizat în lucrarea sa *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, din 2006²². Titlurile unor articole citate în lucrarea menționată, *Viața ca moft* sau *Viața ca monedă de schimb*, situează opera lui Preda în contextul comunicării din stilul publicistic și ilustrează efectul lor persuasiv asupra receptorului.

Lucrarea de față nu se poate încheia altfel decât prin sublinierea unui detaliu semnificativ, relevant pentru preocupările și tehnica generală de lucru a celor două personalități, ca expresie a unor valori precum autoexigența sau respectul deplin pentru activitatea asumată. În dicționarul *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, Stelian Dumistrăcel consemnează între paranteze că expresia tocită *a închide obloanele* apare doar în prima ediție a romanului *Moromeții*, din 1955, ulterior fiind eliminată din volum de către prozator, dovadă interesul permanent al acestuia pentru cuvântul potrivit²³. Completarea dintre paranteze întregeste cele două portrete: cercetătorului îi este specifică acribia, manifestată prin acuratețea științifică, iar Preda are vocația creatorului de lumi prin cuvânt, dovedită prin selectarea materialului lingvistic.

Privite în ansamblu, studiile și cercetările profesorului Stelian Dumistrăcel oferă o viziune coerentă și unitară asupra modului în care se creează sensul și pot deveni repere în demersul hermeneutic, prin ilustrarea raportului dintre cunoașterea lucrurilor și semnificația lor, din perspectiva comunicării prin cuvânt.

²² Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Institutul European, 2006, p. 135.

²³ Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe...*, op.cit., p. 278.

BIBLIOGRAFIE

- Coșeriu, Eugen, *Prelegeri și conferințe* (1992-1993), Supliment la „Anuarul de lingvistică și istorie literară” al Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, XXXIII, 1992-1993, seria A., Lingvistică.
- Coșeriu, Eugen, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău, Editura Știința, 1994.
- Coșeriu, Eugeniu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, ediție îngrijită de Jörn Albrecht, versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” 2013.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980 (ediția I).
- Dumistrăcel, Stelian, *Antimimetismul lingvistic al lui Moromete*, „Cronica”, XVI, 24, 1981, p. 8.
- Dumistrăcel, Stelian, *Marin Preda și expresia lingvistică a fascinației orașului*, „Convorbiri literare”, 8, 1981, p. 12.
- Dumistrăcel, Stelian, *Marin Preda: forma și semnificația neologismului*, „Cronica”, XVII, 8, 1982, p. 12.
- Dumistrăcel, Stelian, *Marin Preda: în căutarea semnificațiilor originare*, „Convorbiri literare”, 7, 1984, p. 5.
- Dumistrăcel, Stelian, *Expresii românești. Biografie – motivații*, Iași, Institutul European, 1997 (ediția I).
- Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe: expresii românești*, ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001.
- Dumistrăcel, Stelian, *Limba publicistică românească din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Institutul European, 2006.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, ediția a doua cu un Supliment de analiză din perspectivă pragmatică, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2011.
- Dumistrăcel, Stelian, „Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși condiției umane”, interviu cu Stelian Dumistrăcel, realizat de Cristinel Munteanu, „Limba română”, Chișinău, nr. 7-9, anul XVII, 2007, p. 99-112.
- Savin, Petronela, *Până în pânzele albe... ale expresiei*, în „Studii și cercetări științifice. Seria Filologie”, 2012, nr. 28, p. 37-39.